

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 321.72:329.15/4/

Evrokomunisti pred izazovima parlamentarne demokratije

Teze

Branko Pribičević

Fakultet političkih nauka, Beograd

Sažetak

Komunistički pokret, za razliku od socijaldemokracije, dugi niz godina zauzimao je negativan stav prema građanskoj demokraciji. S pojavom evrokomunizma u razvijenim zemljama Zapada odnos socijalizma i demokratije počeo se postavljati na nov način. Taj pristup više je determiniran pragmatiskim nego teorijskim konsideracijama. Novi vrednosni stav prema parlamentarnoj demokraciji, sve pozitivniji, prati kritičko preispitivanje teorijskog nasljedja komunističkog pokreta. Napušta se koncept diktature proletarijata i prihvaća se politički pluralizam sa svim konsekvencama (promjena koncepcije avangarde, prihvaćanje ideološkog pluralizma, odustajanje od »razaranja« buržoaske države, novi politički i socijalni savezi). Autor zaključuje da evrokomunističke partije nisu uspjele izgraditi novu strategiju u razvijenom obliku. U pitanjima demokracije ta strategija reducira čitav problem na pretstavničke oblike, a iz taktičkih razloga izbjegava jače naglašavanje novih socijalnih sadržaja demokracije. Autor na kraju postavlja pitanje: kako u »dugom hodu kroz institucije« parlamentarne demokracije evrokomunisti mogu očuvati svoj revolucionarni identitet?

I

1. Istorijski uspon socijalizma (porast uticaja socijalističkih ideja i organizovanih socijalističkih snaga, kao i prodori socijalističke prakse) sve više aktualizuje značenje problema povezanih sa međudnosom socijalizma i demokratije. U ranijim fazama razvoja socijalizma ti problemi nisu imali toliko značenje i aktuelnost kao danas. Prije se vrlo često podrazumevalo da će se sa usponom i afirmacijom socijalističke prakse problemi demokratije rešiti trajno i optimalno, bezmalo spontano ili »uzgredno«. Osnova tih optimističkih predviđanja bilo je uverenje da je klasna podela modernog društva, sa neizbežnim klasnim privilegijama posedničkih klasa koje im omogućavaju njihovu ekonomsku, pa stoga i političku i opštu društvenu dominaciju, jedina ili jedina značajna prepreka na putu ostvarenja velikih demokratskih postulata. Razlika u prilazu problemima demokratije bilo je i u prethodnim fazama socijalizma, ali one nisu ni približno imale težinu, oštrinu, razmere i posledice kao u novije vreme.

2. Posmatrano u širim međunarodnim razmerama, problemi povezani sa međuodnosom socijalizma i demokratije *dobili su veliku aktelnost u vreme istorijskog rascepa koji je pogodio gotovo sve socijalističke snage krajem druge decenije ovog veka* — prvi svetski rat i oktobarska revolucija. Razlike u prilazu problemima demokratije bile su u to vreme u samom središtu dubokih i oštih političkih, ideoloških i doktrinarnih razilaženja. Različito interpretiranje odnosa između socijalizma i demokratije i, osobito, bitno različiti prilazi najvažnijim institucijama i vrednostima građanske demokratije nalazili su se u samim osnovama tadašnje podele sveta socijalizma na njegovo komunističko i socijal-demokratsko krilo. Kasniji razvoj doneo je znatno produbljivanje i zaoštavanje tih razilaženja.

3. *Socijalisti i socijaldemokrati*, koji su se ubrzo posle rascepa objedinili u Socijalističkoj i radničkoj internacionali, *zauzeli su u osnovi pozitivan stav prema najvažnijim tekovinama* — institucijama i vrednostima — *građanske demokratije*. Osobito je istican, a i danas se u ovom krilu radničkog pokreta ističe značenje političkih prava i sloboda koji su, prema njihovim procenama, nerazdvojni od stranačkog pluralizma. Prvih decenija posle rascepa u tim krugovima je bilo dosta zastupljeno gledište da se demokratija ne može redukovati na političku dimenziju, da se mora dopuniti novim — socijalnim — sadržajima. S vremenom je pozivanje na proširivanje sadržaja demokratije, na njeno obogaćivanje pravima radnih ljudi i građana i u drugim (vanpolitičkim) oblastima, u znatnoj meri izgubilo na značenju kada je reč o glavnim snagama socijaldemokratije. U praksi je socijaldemokratija redukovala problem međuodnosa socijalizma i demokratije na njegovu političku dimenziju, znači bespogovorno zastupanje stranačkog pluralizma, odlučno zalaganje za odbranu i afirmaciju političkih prava i sloboda građana. Pri tom se uvek isticalo da je mera demokratije u pravu na organizovano i kontinuirano osporavanje politike koju vode snage na vlasti.

Socijaldemokrati nisu potpuno zanemarivali značenje nekih drugih aspekata demokratije, ali su ih, očigledno, uvek tretirali kao dopunu, poboljšanje parlamentarne političke demokratije. Ovde se mogu pomenuti dugogodišnja nastojanja brojnih socijaldemokratskih partija da se izbore za razne oblike radničke i šire participacije građana u regulisanju nekih problema sa kojima se suočavaju u svom svakodnevnom životu.

4. *Komunističko krilo radničkog pokreta je decenijama zauzimalo u osnovi negativan stav prema građanskoj demokratiji*. Jako se naglašavalo da je ta demokratija u osnovi »lažna«, da nije moguće govoriti o demokratiji dotle dok su glavne poluge društvene moći, pa stoga i političke vlasti, u rukama posedničkih klasa, osobito gornjih slojeva tih klasa. Takav stav nije bio uvek podjednako isključiv, povremeno je dolazilo do izvesnih oscilacija, odnosno ublažavanja. I tako, dok je u nekim fazama stav bio potpuno negativan, u drugima je dolazilo do izvesnog »omekšavanja«. Kao primer prvoga može se navesti faza »klasa protiv klase« (1928—1935), kada je isticano da sistem građanske demokratije nije ništa drugo do velika obmana, a za parlament je govoreno da ima za revolucionarnu partiju značaj i smisao »velike«, ponekad se govorilo »najveće brbljaonice«. U

drugim prilikama, na primer u godinama strategije »narodnog fronta« (1935—1939), isticalo se da postojeće institucije građanske demokratije mogu da imaju taktičku vrednost, tj. da se mogu privremeno koristiti i iskoristiti u procesu borbe za vlast.

Sve do novijih vremena zvanični prilaz gotovo svih komunističkih partija nije išao dalje od izloženog stava. U skladu sa oficijelnom teorijom socijalističke revolucije prelaz ka novom društvu redovno je koncipiran u terminima *razaranja postojeće države*, a u tom kontekstu i svih važnijih institucija građanske demokratije. Osobito se isticalo da revolucionarni prelaz može da bude delo samo jednog političkog subjekta — komunističke partije kojoj »po prirodi« stvari pripada avangardna uloga, a to se u to vreme svodilo, i u teoriji i praksi, na monopol vlasti te partije.

5. *Kontroverze o demokratiji imale su, razumljivo, uvek najveće značenje i najveću aktuelnost za socijalističke snage koje su delovale u razvijenim kapitalističkim zemljama Zapada.* To je razumljivo zato što su to zemlje u kojima su institucije i vrednosti građanske demokratije imale najdublje korene, najdužu tradiciju i stoga najveću političku relevanciju. U većem broju tih zemalja institucije i vrednosti građanske demokratije već su negde krajem prošlog i početkom ovog veka postale bitan integralni deo dominantne političke kulture. Zato u tim zemljama opredeljivanje prema zatečenim institucijama građanske demokratije nije moglo da se tretira kao neko apstraktno teorijsko, već je neizbežno moralo da se posmatra kao politički meritorno pitanje. Nijedna rasprava o socijalističkom preobražaju u tim zemljama nije mogla da zaobiđe probleme političkog organizovanja novog društva, odnosno kakvu će ulogu u tom društvu imati parlamentarna demokratija. U meri u kojoj je rastao uticaj i značenje socijalističkih snaga u tim zemljama ali, isto tako, i u meri u kojoj su ta društva u celini počela sve više da »dozrevaju« za socijalistički preobražaj, pitanje demokratije, odnosa između socijalizma i demokratije i, posebno, stava prema nasleđenom mehanizmu parlamentarne demokratije postajalo je nezaobilazno.

II

6. *Sa usvajanjem evrokomunističke strategije socijalističkog preobražaja, ali i evrokomunističke koncepcije socijalizma, bilo je neizbežno da se iz osnova izmeni, između ostalog, i stav tih partija prema celom kompleksu problema povezanih sa mestom demokratije u strategiji revolucionarnog pokreta i sa odnosom između socijalizma i demokratije u celini.* Sa mnogo osnova može se tvrditi da je taj kompleks problema u samom središtu promena koje je doneo evrokomunistički obrat. Otud i poznati stavovi da je socijalizam »demokratija dovedena do kraja« ili o »socijalizmu demokratskih boja«. Novi prilaz problemima demokratije ono je što čini najbitniju karakteristiku evrokomunizma. Osnovano se može reći da je to njegova »diferentia specifica« s obzirom na tradicionalnu doktrinu komunističkog pokreta.

7. Obrat izražen u novom prilazu problemima demokratije, što ga je doneo evrokomunizam, nije rezultat samo novih i drukčijih teorijskih promišljanja, već je iznad svega uslovljen njihovim suočavanjem sa nekim ključnim činjenicama, datostima političkih okolnosti i istorijskog trenutka u kojem djeluju te partije. Ovde su osobito značajna dva momenta. Prvo, evrokomunisti su morali da se suoče sa činjenicom da ih je prethodna dugogodišnja orijentacija (sa naznačenim stavom prema problemima demokratije) dovela u tešku političku izolaciju. Njihov prethodni prilaz problemima demokratije bio je neprihvatljiv ne samo za razne političke i socijalne grupe, na koje su gledali i morali da gledaju kao na potencijalne saveznike, već su bili u znatnoj meri neprihvatljiviji i za veliki deo njihove sopstvene socijalne baze. Oni su morali da se suoče sa činjenicom da i veliki delovi radničke klase prihvataju kao svoje institucije, odnose i vrednosti političkog pluralizma.

Druga okolnost koja je uticala na obrat evrokomunizma vezana je sa veoma nepovoljnim iskustvima zemalja koje su trebale da svojom praksom pokažu svetu da je moguća druga, viša forma, i ne samo forma, demokratije (zemlje tzv. realnog socijalizma). Sa vremenom je postajalo sve očiglednije da je, neretko pod vidom borbe za »višu demokratiju«, učinjen krupan korak nazad u odnosu prema nekim dosegima građanske demokratije. Postulirana »viša demokratija« neretko se svodila na razne oblike autoritarne, ponekad i totalitarne vladavine. Postulirana vlast radničke klase u praksi je dejstvovala kao vlast nad tom klasom i svim drugim radnim slojevima. Vreme je pokazalo koliko su opasne i teške zamke što ih uvek u sebi nosi svaka vlast koja se ostvaruje u nečije ime, pa i u »ime radničke klase«. Sa vremenom je postajalo sve očiglednije da poistovećivanje sa takvim prilazom demokratije postaje preteška hipoteka za svaku ozbiljniju socijalističku snagu koja deluje u razvijenim zapadnim zemljama. Imajući u vidu dva navedena momenta, evrokomunisti su morali da radikalno menjaju, revidiraju svoj stav prema celom tom kompleksu problema. Nije bez osnova procena da je ta promena dosta okasnila i da je bila donekle »iznuđena«.

8. Promene koje je doneo evrokomunistički obrat s obzirom na taj kompleks problema doista su i brojne i značajne. U stvari, one imaju suštinsko značenje. Za njihov opšti pristup problemima demokratije i odnosa između socijalizma i demokratije vrlo je karakteristično da je on mnogo više obeležen pragmatiskim nego nekim širim teorijskim konsideracijama. Evrokomunisti mnogo više raspravljaju o vrednosti pojedinih važnih instituta nasleđene parlamentarne demokratije, i sa njima povezanim pozitivnim pravima i slobodama građana, nego o nekim opštim principima; mnogo više o garantovanju raznih demokratskih prava i političkih sloboda nego o njihovom dubljem društvenom, pa u kontekstu i klasnom sadržaju. Evrokomunisti, što nije nimalo slučajno, sve ređe govore o potrebi i vrednostima »klasnog pristupa« problemima demokratije. Jedan je razlog u tome što je isticanje ovog i ovakvog pristupa tako često bilo samo paravan za uspostavljanje i učvršćivanje raznih oblika autoritarne, uzurpirane, otuđene i naglašeno nedemokratske vlasti. To, ipak, nije i jedini razlog. Oni ocenjuju da u njihovim istorijskim i društvenim uslovima radnička klasa

nije, i ne može da bude, jedini protagonist borbe za doslednu demokratiju. Ponekad se ističe da borba za demokratiju nije samo klasno pitanje.

9. Veliko značenje ima promena stava evrokomunista prema postojećem demokratskom mehanizmu — njegovim važnijim institucijama i vrednostima. Za razliku od ranijeg pretežno ili sasvim negativnog stava, sada *sve više dolazi do izražaja vrednosno pozitivan stav*. To se najpre ispoljava u promeni terminologije. Dok se pre redovno govorilo o postojećem mehanizmu parlamentarne demokratije kao buržoaskoj demokratiji, sada se taj atribut više ne pojavljuje. Najpre je to bilo više ili manje prećutno napuštanje starog termina. Kasnije su se pojavile pozitivne elaboracije. Italijanski komunisti prvi su izričito rekli zašto odbacuju termin buržoaska demokratija. Osnovni je smisao njihove nove teorijske elaboracije i ideološke racionalizacije novog stava da postojeća parlamentarna demokratija (naravno, reč je o toj demokratiji u razvijenim zapadnim zemljama), nije rezultat postepene demokratizacije buržoazije, njene sve veće socijalne i političke »prosvetčnosti«, već pre svega rezultat stogodišnjih upornih i teških borbi radnih masa, ponajviše radničke klase. U postojeći mehanizam parlamentarne demokratije ugrađene su, ističu italijanski komunisti, mnoge krupne istorijske tekovine radnih masa. Osobito je važno što italijanski komunisti, a u novije vreme i svi drugi evrokomunisti, sve više naglašavaju da je ovde reč o tekovinama koje nisu omeđene okvirima postojećeg klasnog društva. Oni smatraju da su to tekovine koje se mogu, i moraju, integralno ugraditi i u novo socijalističko društvo. Kao takve tekovine sve otvorenije se pominju gotovo svi važniji elementi onog tipa političkog sistema koji je sve doskora bio redovno ocenjivan kao građanska, pa i buržoaska demokratija. Ovde se osobito ističe trajni značaj takvih prava i sloboda kao što su pravo na slobodno političko organizovanje, osporavanje vladajuće političke snage, smenljivost partija na vlasti, uz pravo na opoziciju, sloboda štampe i sl.

10. Novi pristup problemima demokratije nije mogao da se ograniči samo na drukčije vrednovanje postojećeg mehanizma, institucija i vrednosti parlamentarne pluralističke demokratije. *Bilo je neizbežno da se izvrši kritičko preispitivanje nekih važnih elemenata sopstvenog ideološkog i teorijskog arsenala*. Kao rezultat tih preispitivanja dolazi do revidiranja nekih važnih ranijih stavova. Jedna je od najvažnijih takvih promena *napuštanje koncepta (a ne samo termina) diktature proletarijata*. Evrokomunisti najčešće ističu da je napuštanje stava o diktaturi proletarijata kao osnovnom sadržaju (a ne samo formi) političkog sistema prelaza iz klasnog u besklasno društvo iznad svega motivisano njihovim suočavanjem sa istorijski novim okolnostima koje su zahtevale takvu promenu. Ovde se redovno ističe da u uslovima visoko razvijenih kapitalističkih zemalja radnička klasa ne može sama da bude osnov i nosilac borbe za revolucionarnu promenu. Ta borba postaje izgledna samo ako radnička klasa uspe da uspostavi trajne saveze sa mnogim drugim vrlo značajnim i brojnim slojevima radnih ljudi (u poslednje vreme češće se govori o narodnim slojevima). U postojećim okolnostima ti savezi, tako se tvrdi, mogu da se zasnivaju samo na punoj ravnopravnosti svih učesnika, što, prema ovim procenama, isključuje predominantnu poziciju bilo koje savezničke gru-

pacije, pa i same radničke klase. Zato se smatra da bi pozivanje na diktaturu proletarijata bilo, ne samo politički neoportuno — jer bi odbijalo potencijalne saveznike — već i načelno neodrživo i pogrešno zato što bi a priori vodilo sužavanju fronta borbe za novo društvo.

11. Koliko god bile važne konsideracije ove vrste, ipak nisu jedine, a možda ni najvažnije koje su uticale na promenu stava evrokomunista prema diktaturi proletarijata. Ima dosta osnova da se zaključi da su, u najmanju ruku, *isto tako važni razlozi pragmatsko-političke prirode*. Evrokomunisti su ocenili da je društvo u kojem deluju — posle svih iskustava stečenih u ovom veku — toliko odbojno na svako pominjanje, a još više na svako prizivanje bilo kakve »diktature« da to postaje nepremostiva barijera za svaku političku formaciju koja želi da osvoji demokratsku većinu za željeni program radikalnih društvenih promena. Kad je reč o negativnim asocijacijama, reč je, naravno, o fašističkim i staljinističkim diktaturama. Za revolucionarne snage koje deluju u tim zemljama osobito su teške i relevantne one asocijacije koje bude podsećanje na stravične posledice i razmere staljinističke despotske vladavine, i to zato što je taj sistem godinama prikazivan kao najviši domašaj i najsavršeniji oblik diktature proletarijata. Kasnije delimično kritičko preispitivanje tog razdoblja nije moglo da bitnije utiče na negativne konotacije koje u tim sredinama nužno izaziva svako pominjanje »diktature proletarijata«. Sa ovim je povezana i okolnost da su neka ključna obeležja poststaljinističkih političkih sistema u zemljama tzv. realnog socijalizma još uvek sasvim neprihvatljiva za vrlo značajne segmente radnih masa (da se ne govori o drugim građanima na koje moraju da računaju evrokomunisti) u razvijenim zapadnim zemljama. Najnovija zbivanja u nekim od tih zemalja samo pojačavaju takva raspoloženja. Prema tome, za veliki deo radnih ljudi u tim zemljama neprihvatljiva je ne samo diktatura proletarijata u njenoj staljinističkoj interpretaciji i praksi, već i ono što se kasnije ustalilo kao politički sistem socijalizma i što se tako često nastoji prezentirati kao opšta zakonitost tog političkog sistema. Sve su to okolnosti koje su zahtevale od evrokomunističkih partija da izbace ideju diktature proletarijata iz svojih programskih dokumenata. S mnogo razloga ocenjeno je da bi zadržavanje tog koncepta bilo nepremostiva barijera u njihovim nastojanjima da osvoje većinu za program socijalističke alternative. To su učinili kada su shvatili da za veliki deo njihove javnosti i diktatura proletarijata, bez obzira na to kako ta ideja bila koncipirana i elaborirana, ostaje samo »diktatura«.

12. Napuštanje diktature proletarijata, koliko god politički razumljivo, ostavlja, ipak, otvorenima neka krupna teorijska pitanja. Ona se, pre svega, odnose na ulogu radničke klase u procesu revolucionarnog preobražaja i, još više, u samom novom društvu. Ako se prihvati da je diktatura proletarijata ključna kategorija za marksističko poimanje socijalističke revolucije i socijalizma, onda su evrokomunisti njenim napuštanjem, u izvesnoj meri, napustili i marksističku teoriju revolucije. Treba, međutim, istaći da smo ovde veoma daleko od saglasnosti. Nije mali broj teoretičara marksističke provenijencije koji ističu da koncept diktature proletarijata uopšte nije ključna kategorija marksizma. Naglašava se da je to Lenjinov

Dodatak klasičnoj marksističkoj teoriji i stoga bitan deo »marksizma — lenjinizma«, a nikako klasičnog marksizma.

Ovde je zanimljivo naglasiti da na centralnom značaju diktature proletarijata uglavnom insistiraju vladajuće komunističke partije, kao i one druge koje su pod njihovim manje-više neposrednim uticajem. Zanimljivo je zapažanje i to da se na toj kategoriji neuporedivo više, u slučaju vladajućih komunističkih partija, *insistira posle osvajanja, odnosno dolaska na vlast nego pre*. Štaviše, u većem broju važnih slučajeva u fazi borbe za vlast diktatura proletarijata kao značajno obeležje sistema koji se želi uspostaviti uopšte nije ni pominjana. Znači, i neke partije koje danas insistiraju na univerzalnoj važnosti diktature proletarijata smatrale su da u sopstvenoj borbi za vlast nije uputno previše ili uopšte pominjati tu kategoriju. (Kao ilustracija može se navesti činjenica da su sve istočnoevropske komunističke partije u fazi konsolidacije sopstvene vlasti, 1944—1947, same ili prema direktivi »centra«, redovno isticale da njihov politički sistem nema karakter diktature proletarijata. Krajem 1947. godine naglo je promenjen stav i od tada se stalno ističe da su sistemi tzv. narodne demokratije od samog početka (!) bili samo jedan oblik diktature proletarijata.)

13. Značajna novost sadržana je u stavu da ostvarivanje revolucionarnog preobražaja demokratskim putem podrazumeva da se za svaki korak napred, za svaku važniju meru društvenog progresa *mora obezbediti prethodna slobodno izražena većina*. Drugim rečima, odbacuje se raniji stav da radikalna promena može da bude delo revolucionarne manjine, koja će tek kasnije dobiti podršku većine naroda, kada ona shvati i zatim »odobri« postupke i mere manjine. Sada se ističe da niko nema prava da narodu donosi, tj. nameće »usrećenje« ako jasno i slobodno iskazana većina ne želi takve promene. U skladu sa tim načelnim pristupom, borba za ubedljivu političku većinu, koja se okuplja oko programa radikalne socijalne alternative (socijalizam) postaje centralna preokupacija svih snaga koje se ozbiljno angažuju u borbi za takav preobražaj u tim zemljama.

14. *Stranački pluralizam* s punim pravom osporavanja politike vlade (uz uslov da se to čini u okvirima i sredstvima važećeg legaliteta) prihvaćen je kao manje-više trajni okvir političkog sistema u kojem ove snage žele da deluju. Znači, postojeći stranački pluralizam ne prihvata se kao »mužno zlo«, kaže se da ovde nije reč o taktičkom ustupku, već o saznanju da je takav sistem, u svakom slučaju za te zemlje, jedini realni okvir u kojemu se mogu ostvarivati političke slobode i neka druga važna politička prava. Izričito se kaže da te partije *neće nikad nastojati da u bilo kom obliku uspostave svoj monopol vlasti*. I ovde se ima utisak da je promena mnogo više rezultat suočavanja sa istorijskim realnostima nego što se radi o novim teorijskim promišljanjima. Vodeće snage tih partija došle su do saznanja da ne postoje ni unutrašnje ni međunarodne okolnosti koje bi omogućile da se one jednom nađu u takvom položaju (monopol vlasti). U svakom slučaju, ne u doglednoj budućnosti.

15. Prihvatanje tog zaključka, koji sledi iz logike stranačkog pluralizma, zahtevalo je *preispitivanje tradicionalne komunističke koncepcije*

proleterske avangarde. Sa manje ili više doslednosti pristupa se ovim preispitivanjima. Već je dosta široko prihvaćen stav da komunistička partija nije nužno predodređena da ima vodeću, avangardnu ulogu. Dok u nekim zemljama i istorijskim situacijama ona takvu ulogu može da ima, u drugima je nema. Avangardna uloga jedne partije ne zavisi od doktrine na koju se poziva, već od stvarne uloge koju ima u klasnim borbama i, osobito, od podrške radničke klase i drugih radnih slojeva koju je sposobna da osvoji. Važno je, također, stanovište da se jednom osvojena avangardna pozicija mora uvek iznova potvrđivati. Italijanski komunisti izričito kažu da se jednom izborna avangardna pozicija može kasnije izgubiti. Za ova razmatranja još je važnija teza da avangardna pozicija nameće velike odgovornosti, ali ne povlači za sobom nikakva posebna, veća ili drukčija prava. Ovde se misli na veća ili posebna prava u odnosu prema drugim radničkim i socijalističkim partijama, pa i šire — u odnosu prema svim drugim društvenim i političkim organizacijama.

16. Sa ovim je tesno povezana i teza da *politički pluralizam*, koji je za evrokomuniste bitni integralni deo i demokratskog političkog sistema u socijalizmu, *podrazumeva i odgovarajući ideološki pluralizam*. Izričito se kaže — što osobito naglašavaju italijanski komunisti — da je za evrokomuniste sasvim neprihvatljiva ideja da demokratsko socijalističko društvo treba da ima svoju oficijelnu, još gore — državnu ideologiju. Činjenica da te partije usvajaju marksizam kao osnovicu svoje doktrine i politike, naglašavaju evrokomunisti, nikako im ne daje za pravo da ga pokušaju nametnuti kao jedinu priznatu ideologiju društva. Vodeći predstavnici KP Italije često ističu da se progresivne snage Italije nisu generacijama borile protiv ideološkog monopola katoličke doktrine zato da bi onda kada leвица osvoji odlučujuće pozicije u društvu taj nekadašnji monopol zamenile monopolskom pozicijom sopstvene, na primer, marksističke ideologije.

17. Napušten je stav, na kojem je insistirao osobito Lenjin, da socijalistička revolucija podrazumeva, a izgradnja socijalizma pretpostavlja *razaranje* (i to razaranje ne u prenesenom, već u najneposrednijem značenju tog izraza) *postojeće državne strukture*, državnog aparata. Cilj više nije razaranje, već postepeno »menjanje klasnog sadržaja« *postojećeg mehanizma državne vlasti*. I ta promena bila je neizbežna. Nije moguće ozbiljno zastupati strategiju mirnog puta i istovremeno zadržati raniji stav o neminovnosti (fizičkog) razaranja postojeće države. Isto tako, raniji stav je inkompatibilan sa načelnim prihvatanjem parlamentarne demokratije kao trajnog okvira koji treba da obezbedi demokratski karakter novog društva.

III

18. Naznačene promene, uključujući i one koje donose znatnija odstupanja od nekih ključnih ideoloških postulata komunističkog pokreta iz doba njegovog centralizma, odnosno podređenosti »vodećem centru« — u jednom ili dva slučaja revidirani su i neki stavovi klasične marksističke političke misli — bile su uglavnom nužne. Evrokomunisti su, polazeći od temeljnije analize sopstvenog istorijskog iskustva i društvene stvarnosti u kojoj deluju, došli do zaključaka da izlazak iz izolacije, kojoj su pre sami tako mnogo doprineli, i nužno otvaranje prema društvima u kojima deluju, a osobito prema radnim masama, zahtevaju ovakve promene. Smatram da su te procene u osnovi tačne. Vreme je dosta ubedljivo pokazalo da se sa ranijom idejno-političkom platformom nije mogao razbiti zid izolacije, nije bilo moguće osvojiti neophodnu podršku masa. Onog časa kada su te partije shvatile da u tim zemljama nema izgleda za uspešno ostvarivanje nasilne socijalističke revolucije i kada su se, stoga, opredelile za mirne oblike društvenog preobražaja, one su morale na izvrše i određena ideološka »prestrojavanja« i »prilagođavanja«. Treba istaći da ovde *nije reč samo o nekim taktičkim manevrima*, već o nužnoj adaptaciji političke doktrine, pa u tom smislu i novoj strategiji. S druge strane, sasvim je na mestu prigovor da nove koncepcije nisu u svim slučajevima dovoljno dosledno i ubedljivo izvedene, pa čak i to da nisu dovoljno sagledane sve konsekvence novih strateških opredeljenja. U nemalo slučajeva stiče se utisak o izvesnoj nedorečenosti.

19. Nova strateška orijentacija *podrazumeva*, na primer, *uspostavljanje širokih političkih i socijalnih saveza*. Sasvim je očigledno da u tim zemljama komunisti nisu danas, niti će u dogledno vreme biti, u stanju da sami iznesu željene promene. Neophodni su savezi sa drugim socijalističkim, a u početnoj fazi i sa nekim širim formacijama demokratski i progresivno orijentisanih snaga (politički savezi). To je zaista imperativ nove strategije. Evrokomunisti snažno ističu potrebu takvog saveza, ali nisu dovoljno snažni i ubedljivi kada treba pokazati kako valja do takvih saveza stići. Iskustvo poslednjih desetak godina pokazuje da nije dovoljno da to žele komunisti — nužno je da to prihvate i potencijalni partneri. Za sada nema znakova da su potencijalni partneri spremni da uđu u dugoročnije savezničke odnose sa odgovarajućim komunističkim partijama. (Ulazak komunista u Miteranovu socijalističku vladu ne demantuje ovu tvrdnju jer ovde, očigledno, nije reč o političkom savezništvu, ponajmanje o stabilnom i dugoročnom savezu zasnovanom na zajedničkom programu društvene i političke akcije. Sadašnja vlada ne sprovodi zajednički, nego socijalistički program — program Socijalističke partije Francuske.) Stvarno je otvoreno krupno pitanje kako da se dođe do nužnih širih političkih saveza zasnovanih na manje ili više celovitim programima društvene promene.

20. Slično je i sa često isticanom tezom o potrebi širokih *socijalnih saveza*, blokova društvenih snaga koje će se okupiti na programu društvene promene. Ni u tom pogledu iskustva poslednjih godina nisu ohrabrujuća.

Takvih okupljanja uglavnom nema. Ako ih, pak, povremeno i ima, onda je vrlo karakteristično da osnovicu takvog okupljanja ne čini programska platforma koju nude komunisti. Mnogo više uspeha u tom pogledu imale su socijalističke partije u tri zemlje južne Evrope (Francuska, Španija i Grčka).

21. Evrokomunisti se suočavaju sa velikim izazovom, možda su pred svojim istorijskim ispitom: oni moraju da izađu pred radne mase i najširu javnost sa *strategijom društvene promene koja će biti istovremeno: a) radikalna, b) privlačna za široke mase, ali i c) realna (izgledna)*. Ona mora da bude radikalna jer sa programima manjih adaptacija istupaju i mnoge druge strane, koje se u tome često mnogo bolje snalaze nego komunisti. Uostalom, istorijski ratio opstojanja komunističke partije jeste u tome da deluje kao subjekt radikalne društvene promene. Sasvim je razumljivo da ponuđena alternativa mora da bude prihvatljiva, privlačna za široke slojeve radnih ljudi, jer samo tako može da se osvoji neophodna politička većina. Ovdje je, međutim, vrlo značajno da komunisti u tim zemljama, u želji za privlačnošću, ne padnu na niske grane jeftinog licitiranja, ređanja obećanja bez ubedljivog objašnjenja kako će se ostvariti željene, odnosno obećavane promene. Otuda treći zahtev — nova strategija mora da bude ne samo radikalna i privlačna, već i realna. Ima dosta osnova za procenu da *evrokomunisti još nisu uspeali da uobliče takvu celovitu i razvijenu strategiju*. Osobito je primetno da nedostaju razvijenije ideje kako se treba uhvatiti ukoštac sa sadašnjim teškim ekonomskim problemima i sa njima povezanim poremećajima u funkcionisanju vladajućeg načina proizvodnje. U programskim dokumentima, kao i nekim drugim važnijim teorijskim i političkim iskazima evrokomunista, više se naglašava kako će ti problemi biti rešeni u budućem socijalističkom društvu nego o tome kako će se stići do tog društva. Istovremeno, treba istaći da formulisanje strategije socijalističke alternative, koja će istovremeno biti radikalna, privlačna i uverljiva, nije u uslovima visoko razvijenih kapitalističkih zemalja nimalo lagan zadatak. Očigledno, ovdje nije reč samo o zaostajanju socijalističke misli, o »lenjosti duha«. Takvu alternativu mnogo je lakše bilo formulisati na nekim drugim meridijanima.

22. Dosledno prihvatanje principa i logike političkog sistema parlamentarne (pluralističke) demokratije podrazumeva spremnost svih aktera da prihvate *smenljivost partija na vlasti* u skladu sa pomeranjem biračkog tela. Dosledno prihvatanje tih principa i logike pluralističke parlamentarne demokratije podrazumeva ne samo smenljivost svake vlade koja izgubi podršku većine, već i pravo nove vlade da poništi pojedine, pa čak i važne mere prethodne vlade, ako je dobila podršku većine biračkog tela za takvu politiku. Javlja se, prema tome, mogućnost da ono što vlade levice »sagrade« u svom mandatnom periodu bude »porušeno« ako izgube podršku većine, a sa takvom mogućnošću mora se, naravno, uvek računati. Problem je namerno formulisan malo uprošćeno, ali to ne znači da on ne postoji kao ozbiljno pitanje sa kojim se moraju suočiti socijalističke snage u tim zemljama. Moje je mišljenje da to nisu nepremostive teškoće, ali je činjenica da se evrokomunisti nisu neposrednije angažovali u raz-

matranju mogućih implikacija te vrste, koje u sebi nosi njihova nova strateška orijentacija.

23. *Pitanje područstvljenja sredstava za proizvodnju* stavlja evrokommuniste pred mnoge, ponekad vrlo neprijatne dileme. Zahtev za radikalno — manje ili više potpuno područstvljenje svih sredstava za proizvodnju bitni je deo idejnog i političkog identiteta tih partija, sastavni deo njihove političke kulture. To je bio ključni deo političke platforme kojom su one nudile radikalnu alternativu. Uslovi u kojima deluju, stečena istorijska iskustva i izmenjena strategija socijalističkog napredovanja zahtevaju određeno *preispitivanje ovog tradicionalnog programskog zahteva i ideološkog postulata*. Evrokommunisti se suočavaju sa činjenicama da na takvoj platformi (potpuno područstvljenje) sasvim očigledno ne mogu osvojiti većinu. Postavlja se pitanje u kojoj meri i na koji način revidirati tradicionalni stav. Te dileme postaju to više aktuelne i zato što u tim partijama raste saznanje da bi potpuno područstvljenje bilo ne samo politički neprihvatljivo, već i ekonomski štetno. Smatra se, naime, da socijalistička misao ne raspolaže sistemskim rešenjima koja bi omogućila efikasno i racionalno poslovanje sitnijih, pa čak i mnogih srednje velikih preduzeća posle njihovog prenošenja u društvenu svojinu. Primetna je želja da se otvorenije suočavanje sa tim dilemama i problemima odgodi za neko kasnije vreme. Ovde valja podsetiti da je još Toljati jednom prilikom rekao da italijanski komunisti, i kad bi imali mogućnost da na odlučujući način utiču na unutrašnju politiku i razvoj zemlje, bar tridesetak godina »ne bi dirali u srednji i sitni sektor privrede«. Sada, sasvim očigledno, nije u pitanju samo tempo kojim bi se takve promene ostvarile. U pitanju je, donekle i sam princip.

24. U svojoj zaokupljenosti da se pokažu i dokažu kao dosledni protagonisti parlamentarne demokratije evrokommunisti su uveliko *redukovali demokratiju na njene predstavničke oblike i sadržaje*. S mnogo se osnova može tvrditi da su oni sve do sada uglavnom izbegavali da se ozbiljnije suoče sa složenim problemima obogaćivanja ove demokratije novim socijalnim sadržajima — još manje sa tezom da socijalistička demokratija zaslužuje dati atribut samo ako je neposredna. To je, nesumnjivo, jedna od najvećih praznina u novim elaboracijama evrokommunističke strategije. Eventualni iskazi o poželjnosti ili nužnosti, obogaćivanja postojeće predstavničke demokratije nekim elementima neposredne demokratije uglavnom ne prelaze okvire retorike. Razlozi takvog stava delom su taktičke prirode, ali i načelne. Kada je reč o taktičkim motivima, treba istaći da vodeće snage evrokommunizma smatraju da u ovom trenutku treba najpre izboriti »parlamentarno-demokratsku legitimaciju«, i u tom smislu izbegavati sve što bi se moglo protumačiti kao njihovo, makar i delimično napuštanje ovog »terena«. Načelni motivi su u tome što je u redovima tih partija još uvek, a sada nešto više nego pre deset godina, prisutna neverica u pogledu plauzibilnosti poretka utemeljenoga na neposrednoj vlasti proizvođačkih masa.

25. Nova strategija i uslovi u kojima deluju zahtevaju od evrokommunista otvaranje prema društvenoj sredini, njenim osnovnim institucijama, a

delom i prema nekim ključnim vrednostima. Nužno je i otvaranje prema drugim političkim snagama. U slučaju komunističkih partija, to je otvaranje veoma složen, a često i delikatan proces. To je složen i delikatan proces ne samo zbog ranije ideološke platforme, koja je zahtevala totalnu konfrontaciju, već i zbog dela političkog nasleđa koje još omogućava drugim snagama, uključujući i one na koje se gleda kao na potencijalne saveznike, da podstiču nepoverenje prema odgovarajućim komunističkim partijama. Da bi se porušile te barijere, moraju se ne samo napustiti neke prevaziđene ideje, već, ponekad, praviti i izvesni ustupci. To se, sigurno, mora činiti. Važno je, međutim, da se u svemu tome zadrži sopstveni revolucionarni identitet, da otvaranje i približavanje ne naruše ideološku i političku osobenost i nezavisnost. Kako se to može postići? Kako se valja otvoriti prema postojećem društvu, a to znači i njegovim važnim institucijama, a da partija radikalne alternative ne postane pri tome njihov zarobljenik? Mora se, očigledno, ići na duge staze (»dugi hod kroz institucije«), ali kako postići da se ne izgubi osnovna orijentacija a se da pri tome ne izgubi put? Kako se valja približiti potencijalnim partnerima i saveznicima a da se to ne plati cenom koja će ugroziti sopstveni revolucionarni identitet? Kao što je poznato, glavni partneri i potencijalni saveznici često postavljaju baš takve zahteve kao uslov za prihvatanje ponuđene saradnje evrokomunista. Dileme su, sigurno, ozbiljne, a problemi teški. Verovatno nerešivi. Evrokomunisti još kasne u suočavanju sa nekim izazovima i iskušenjima povezanima sa njihovim bezrezervnim prihvatanjem principa, logike i »pravila igre« parlamentarne demokratije. Problemi su teški, dileme velike, ali za evrokomuniste nije bilo drugog izbora.

Branko Pribičević

*EUROCOMMUNISM AND THE CHALLENGE OF
PARLIAMENTARY DEMOCRACY*

Summary

Unlike social democracy, the communist movement had maintained for a long time a negative attitude towards bourgeois democracy. With the emergence of Eurocommunism in the industrialized countries of the West, the relationship between socialism and democracy began to assume a different aspect. The approach is no longer motivated by pragmatic but rather by theoretical considerations. The new, increasingly positive, attitude towards parliamentary democracy is accompanied by a critical reappraisal of the theoretical heritage of the communist movement. The concept of the dictatorship of the proletariat has been abandoned, to be replaced by political pluralism, with all the consequences this entails (changed concept of the avantgarde; acceptance of ideological pluralism; renunciation of the aim »to demolish« the bourgeois state; new political and social alliances). The author suggests that the Eurocommunist parties have not been able to evolve an adequate strategy. In questions of democracy, this strategy reduces the whole issue to forms of representation, while avoiding, for tactical reasons, any stronger emphasis on the new social contents of democracy. The question is raised in conclusion: how are Eurocommunists to preserve their revolutionary identity in their »long progress through the institutions« of parliamentary democracy?